cram. Item quia ibidem dicitur quod qui in vita sua scit multitudinem indigentium et maxime amicorum Dei, et congregat et retinet superflua ad stabiliendum capellanias et perpetuandum missas post mortem, certum est quod cadit in aeternam damnationem, reputamus falsum et temerarium, nisi essent indigentes extrema necessitate. Item quia ibidem dicit quod in sacrificio altaris sacerdos offerens, vel faciens offerri, nihil Deo de suo offert, nec etiam voluntatem, quod nos falsum et temerarium reputamus. Item quia ibidem dicitur quod in helemosina magis representatur Passio Christi quam in sacrificio altaris: quod falsum et erroneum reputamus, quia sacrificium altaris magis est memorativum Dominicae Passionis, et ex institutione, unde dixit Christus: *Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.* Et Apostolus: *Quotiescumque hunc panem et mortem Domini annuntiabitis.* Item quia ibidem dicitur quod in sacrificio missae non laudatur Deus opere, sed solum ore, quod falsum et erroneum judicamus. Item quod dicit *in informatione Beguinorum*, et in constitutionibus papalibus non est scientia, nisi operum humanorum, reputamus temerarium et manifestum mendacium et propinquum errori, cum ibi sint multa de articulis fidei et sacramentis Ecclesiae.

»Item damnamus libellum, qui incipit: *Per ço cars molts desigen saber oyr ço que yo vag denunciam.* Ibi enim dicit quod nunquam Deus comminatus est aeternam damnationem peccantibus, sed malum exemplum praebentibus, quod erroneum judicamus, sicut patet ex multis locis Scripturae Sacrae Mathei XXV: *Ibunt hi in supplicium aeternum;* et in Ezechiele: *Anima quae peccaverit ipsa morietur.*

»Item damnamus libellum, qui intitulatur *Alia informatio Beguinorum*, et incipit: *Als cultivadors de la evangelical pobrea.* Ubi damnat omnes scientias praeter theologiam.

»Item damnamus libellos, qui incipiunt: *Davan vos senyor en Jacme per la gracia de Deu Rey Daragó propós yo Mestre A.* Item qui incipit: *Cant fui Avynó.* Item qui incipit: *Entés per vostres paraules.* Item qui intitulatur: *Responsio contra Bn. Sicardi.* In omnibus enim istis de propinquo adventu Antichristi, et determinato tempore finis mundi temerarie et erronee locutus est contra Scripturam Sacram et doctores ejus sive expositores, et in quibusdam quae in his libellis dixit, jam apparuit falsus denunciator.

»Nos igitur Gaufridus de Crudiliis, gerentes vices Terraconae Archiepiscopi Sede vacante, tam in spiritualibus quam temporalibus, et frater Johannes de Longerio, Inquisitor haereticae pravitatis in regnis et dominio Dom. Jacobi, illustris Regis Aragonum, nolentes a praedictorum sapientum consiliis declinare, immo adhaerere eis potius, ut tenemur mori zelo fidei et justitiae, dissimulare contumeliam fidei non valentes, Deum habentes prae oculis, sacrosanctis Evangeliis coram nobis propositis, in nomine Patris et Filii et Spiritu Sancti Amen, sententialiter condemnamus omnes praenominatos libellos, et si qui fuerint in quibus similia contineantur qui nobis nondum fuerint praesentati: et etiam omnes illos qui praedicta dogmatizaverint, docuerint vel legerint, coram aliis, publice vel occulte. Unde volumus et monemus, ut si qui tales libellos habuerint, qui per Magistrum Arnaldum sunt editi, a publicatione sententiae infra decem dies nobis debeant praesentare. Si enim in civitate Terraconae infra decem dies a publicatione sententiae, vel in aliis locis Terraconae provintiae ex quo in dictis locis dicta sententia fuerit publicata, infra decem dies per illas personas quibus nos hoc duximus committendum, non dederint dictos libros, nos praedicti Gaufridus de Crudiliis, Praepositus Terraconae, et frater Joannes de Longerio ambo simul, et quilibet per se in Terraconensi diocesi, et ego frater Johannes de Longerio per totam Terraconae provintiam contra tales propter eorum contumaciam et proterviam, praefata monitione praemissa, sentenciam excomunicationis proferimus in his scriptis. Si qui autem ex contumacia vel contemptu in tali excomunicatione per annum integrum perstiterint, poterit contra tales tanquam contra hereticos procedi, secundum legitimas sanctiones. Lata haec sententia in Capitulo Sedis Terraconae, die Lunae, hora tertiae quae fuit sexto Idus Novembris, anno Dom. millesimo trecentesimo sextodecimo, praesentibus venerabilibus Bernardo de Plicamanibus, canonico Ilerd. Raymundo Guillermi de Lordato, canonico Fuxen. Romeo Galvayn, canonico Terraconae, Guillermo de Solario, infirmario Terraconae, fratre Petro Marsili, fratre Bartholomeo de Podio viridi et fratre Berengario Gizberti, de ordine praedicatorum, et fratre Petro de Cervaria, et fratre Petro Ferrari, de ordine Minorum, Jacobo Tamarito, praeposito, Raymundo Michaelis rectore Ecclesiae Constantini, Dominico de Rocafort, Guillermo Darocha, Guillermo de Celma, civibus Terraconae, et maxima multitudine tam clericorum quam laicorum.

»Signum mei Arnaldi Sormat, notarii publici Terraconae pro Arnaldo de Martorello, notario publico ejusdem, qui praedictis interfui et haec clausi.

»Ego Arnaldus Cervera hoc scripsi mandato Arnaldi de Martorello Terraconae notarii cum supra posito in linea,» etc. [1].

XV.—Órden de D. Jáime II para que se abonaran ciertos dineros á un hijo de Arnaldo

«Jacobus Dei gratia Rex Aragonum etc. Dilecto notario nostro Bernardo de Aversone salutem et dilectionem. Mandamus vobis quatenus faciatis fieri litteram, quae dirigatur fideli thesaurario nostro Petro Marti, quod de pecunia curiae nostrae quae est vel erit penes eum, tribuat et solvat Arnaldo de Villanova de domo nostra quinque mille solidos barchinonenses, quos pro emendo hereditamento sibi gratiose duximus concedendos, quam litteram absque jure sigilli tradatis eidem. Data in Silxes sub sigillo nostro secreto III.° Nonas Maii anno Domini 1320.»

1 Este documento tiene algunas enmiendas.

CAPÍTULO IV

I.—Noticias del hereje Tomás Scoto [1]

Fól. 14.—«Alius error et haeresis invaluit *in aliqua parte Portugaliae*, cujus erroris discipuli dicunt quod bona quae defuncti dimittunt distribuenda post mortem suam, non prosunt eis.....»

Fól. 33 vuelto.—«Sunt alii pseudo christiani in praecedentibus haereticis [2] mixti, qui observant auguria, stornutta, somnia, menses et dies, annos et horas, et utruntur experimentis et sortilegiis et arte nigromantica et arte magica, et hi filii diaboli sunt et sanctae fidei corruptores, et hi diversis nominibus nuncupantur, nam quidam eorum *miratores* dicuntur qui arte demonii verbis pangunt, et *comendatores:* sic dicunt Hispaniae.

»Haec sunt haereses et errores de quibus Thomas Scotus apostata fratrum minorum et praedicatorum est publice diffamatus, in quibusdam partibus *Hispaniae* et alibi et de quibusdam confessus in jure et de quibusdam convictus, qui Ulixbone in carcere detinetur. Dixit quod millia annorum quo vivebant antiqui tempore..... de quo fit mentio in multis locis in Genesi, non erat verum.....

»Asseruit etiam dictus Scotus et confessus fuit in judicio quod prophetia illa Isai. VII. *Ecce virgo concipiet*, non intelligebatur de Beata Maria, quod et judaei dicunt.... [3]. Dixit Thomas haereticus quod illud *ecce virgo*.... dixit Isaias de quadam sua ancilla vel concubina.

»Disseminavit etiam iste impius Thomas haereticus in Hispania quod tres deceptores fuerint in mundo, scil. Moises qui decepit Judaeos, et Christus qui decepit christianos, et Maomethus qui decipit Saracenos.

»Item iste impius Thomas dogmatizavit Ulixbone, loquens de Antichristo quod oportebat quod in quolibet tempore veniret unus homo qui mundum deciperet.

»Item dixit Thomas seductor publice in scholis decretalium Ulixbone, quod illud Isaiae *Deus fortis, pater futuri saeculi*, quod illud *Deus fortis* erat proprium nomen et quod non erat dictum propter dominum nostrum Jesum Christum.

»Rursus asseruit Thomas animas post mortem in nihilum redigi..... Resurrectionem negabat.

»Item coram me et multis aliis asseruit dictus Scotus Ulixbone quod Christus erat Dei filius adoptativus, non proprius vel naturalis.

»Item dixit iste inmundus Thomas haereticus quod Sta. Maria fuit *virgo* usque quo fuit corrupta, et sic negat virginis Mariae virginitatem.

1 Extractos de Álvaro Pelagio, *Collyrium contra haereses*, Biblioteca de San Márcos de Venecia, códice latino III.VI.

2 Los que se dan á artes divinatorias.

3 Explicaba la palabra *virgo* en el sentido de *puella* ó *adolescentula*.

»Item dixit coram me et multis scholaribus in scholis decretalium, quod fides melius probatur per philosophiam quam per decretum et decretales et testamentum vetus et novum, quod est haereticum dictum..... Et etiam dixit dictus haereticus qui in sua philosophia inani gloriatur, quod mundus melius regeretur per philosophiam quam per decreta et decretales.

»Item dictus Thomas dixit quod Sanctus Augustinus et Sanctus Bernardus fuerunt traditores quod nihil valebant quidquid fecerunt vel scripserunt. Et quod Beatus Antonius de ordine fratrum minorum, qui fuit canonizatus ab Ecclesia, tenuit concubinas, propter quod mandaverat eum prior incarcerari. Et ita blasphemavit contra Sanctos Doctores..... Et etiam dixit Thomas inmundus quod Beatus Bernardus tenuerat concubinas, et quod fratres sui poterant eas tenere.

»Item tenuit in scholis dictus Thomas haereticus, me presente, quod virtus patris..... descendit ad filium.

»Item tenuit in scholis dictus Thomas coram me disputante contra eum de suis haeresibus; quod Christus non dederat Beato Petro et successoribus suis et episcopis potestatem quam habebat in terra..... In qua haeresi faventes habuit in scholis aliquos pseudo religiosos de ordinibus mendicantium.....

»Item dixit dictus Thomas haereticus quod ante Adam fuerunt homines et per illos homines fuit factus Adam, et sic infert quod semper fuit mundus, et in eo homines semper fuerunt.... [1].

»Item dixit publice Ulixbone in ecclesia Sanctorum quod potestas quam Christus dederat Beato Petro et apostolis; non dederat successoribus eorum..... Etiam *de sacramentis* male sentit.

»Item dixit Thomas haereticus quod mundus non debebat habere finem.... Et sic negat futurum judicium et resurrectionem et vitam venturi saeculi.

»Item blasphemavit iste Thomas haereticus dicens quod melior erat Aristoteles quam Christus, qui fuit homo malus et suspensus per suis peccatis et qui parabat se cum mulierculis loquentibus.

»Item dixit dictus Thomas haereticus quod Aristoteles fuerat sapientior, subtilior et altiora..... locutus quam Moyses.

»Cum infirmaretur iste Scotus haereticus et diceretur sibi quod confiteretur et communicaretur: respondit quod oportebat timere..... de his quae dicebant de corpore Christi, et de absolutione per claves. Quidam et intelligunt quod ipse non credebat sed timore fingebat se credere, nec mirum..... Item blasphemavit de corpore Christi.

»Blasphemavit etiam iste Thomas haereticus contra Christum dicens, quod non virtute divina sed per artem magicam et virtutem naturae miracula faciebat. Sed iste sicut in multis aliis suis haeresibus supradictis cum judaeis judaizat, nam cum eis nocte et die conversat..... Cum iste Scotus sit magus et nigromanticus, et falsas transmutationes confixit.....

»Negat etiam iste Thomas haeresiarca esse angelos et demones, cum judaeis qui ponunt non esse angelos, nec malos corruisse angelos..... Quomodo etiam iste negat demones esse, cum sua meretrix Gaibina cum aliquiis familiaribus suis testimonium perhibent contra eum, quod qualibet nocte

1 Se deduce que Scoto era aristotélico, probablemente *averroista*, y admitia la eternidad del mundo.

extincta candela, et arrepto gladio, etiam frequenti strepitu demones invocando et sentiendo, clauso ostio, meretrice expulsa..... qui mortuus cadebat et jacebat in terra, quousque meretrix aperto hostio intrabat et eum de terra levabat et in lectulo reponebat et se ei miscebat.....»

«Alia novella haeresis pullulavit Ulixbone in Scholis, per quosdam pseudo religiosos publice defendentes contra me, quod sacri canones et sacra concilia et sacrae decretales et aliae constitutiones romanorum pontificum a Sancta Romana Ecclesia approbatae non habent tantam auctoritatem quantam habent Scripturae Veteris et Novi Testamenti» [1].

CAPÍTULO V

I.—Procedimiento contra Eymerich (inédito) [2]

«La deliberacio e acord que per los honrats Consellers fou haut ab promens sobre lo fet de Mestre Eymerich Inquisidor.

»Com en Consell de Cent Jurats celebrat divendres prop passat a VII dies del mes present de Juliol fos esposat per los honrats Consellers entre les altres coses que com los dits Consellers haguessen reebuda una letra dels Jurats de Valencia continent en acabament que com ells per foragitar alguns procehiments los quals inigament e injusta ha començats e de fet continue Mestre Nicolau Eymerich Inquisidor dels heretges en la provincia Darago contra alguns singulars de la dita ciutat de Valencia no contrestant legitimes rahons de suspicio e altres contra ell per la dita ciutat proposades e provades donaven lordinari de la dita ciutat trametessen a Mossen Senyor lo pape de licencia e benivolencia del Senyor Rey lonrat e religios mestre Jacme de xiva doctor en Sancta Theologia sobre aquestes coses plenament informat. E haguessen entes que aquesta ciutat per semblants procehiments o altres era mal contenta del dit mestre Nicolau pregaven los dits Consellers que si semblanment los hi plahia provehir que volguessen comunicar lurs affers ab lo dit mestre Jacme e el ab los consellers o ab aquell que hi ordonarien pregants encara los dits Consellers que sobre aquestos affers lus plagues dar creença al dit mestre Jacme segons los esplicaria de par lur. E com lo dit Mestre Jacme en virtut de la dita creença hagues esplicat als dits Consellers que la dita ciutat de Valencia entenia escusar aquest fet devant nostre senyor lo papa altament e be e supplicarli de cer sa merçe de fer enquirir contra lo dit Mestre Nicolau de diverses e enormes crims per ell comeses en son offici

1 Para esto se fundaban en que las constituciones disciplinares de la Iglesia son mudables.

2 Archivo municipal de Barcelona, legajo de los años 1390 á 92, que comprende actas del 1390 y 91, fólios 34 y 35.—*Procedimiento contra los excesos del inquisidor Eymerich en Valencia é Inquisicion de las obras de Raymundo Lulio.*—Es posterior su fecha al 8 de Julio de 1391.

e en altre manera e de remourel de dit seu offici que plagues semblantment a la dita ciutat de supplicar al dit Senyor papa per ço que los affers de cascuns fossen complits e pus perfetament espatxats. E lo dit Consell de C. jurats haut plen acord sobre les dites coses delibera e volch que tot lo present negoci en tot ço que fos espatxador sobre aquell fos comanat e comana de fer als dits Consellers que ab Consell de prohomens faessen e procehissen en les dites coses segons quels paregues faedor.

»Per que dissapte pus prop seguent a VIII dies del dit present mes de Juliol hora de terça los dits honrats Consellers ab los promens per ells sobre aço appellats acordaren e deliberaren que en lo dit fet fos procehit per la dita ciutat de Barcelona en la forma seguent es assaber que si per part de la dita ciutat de Valencia se fa escusacio general que en aquest cas la ciutat de Barcelona faça un braç e un cor ab la dita ciutat de Valencia e en que en lo dit cas sia supplicat a nostre senyor lo papa que sia enquerit contre lo dit mestre Nicolau dels excesses e enormes crims ques diu ceren per ell perpetrats. No res menys sia remogut o sospes en trectar durant la Inquisicio del dit offici. E si per ventura la dita excusacio se fara en particular ço es de alguns singulars de la ciutat de Valencie que aquest cas no sia feta part ne instancia en aço per part de la dita ciutat.

»Quant es en la obra den R. lull deliberaren que en cascun dels dits cases sia supplicat que sia sa merce de comanar a algun prelat de aquesta provincia que ell ab alscuns solenes Mestres en Theologia e doctors reçonega e declar per auctoritat e poder papal si la dita obra o los articles per lo dit Mestre Nicolau imputats son estats condepnats justament o injusta.»

II.—Carta inédita de Juan Arce de Herrera al Cardenal Borromeo en defensa de Raimundo Lulio

«Illme. et Rme. Dne. In primis testificor coram Deo et hac Illma. Congregatione me non animo contendendi nec aliquem injuria afficiendi, sed puro veritatis amore et ob Dei servitium et Sctae. Sedis Apostolicae ac ob publicam utilitatem, hanc defensionem Raymundi suscepisse, in qua si quid inter dicendum aut scribendum lapsu fortassis linguae aut calami exciderit quod purgatissimas Illmorum. Dominorum aures possit vel tantillum offendere, id potius ignorantiae aut simplicitati quam malitiae tribui supplico, et meipsum meaque omnia, correctioni Sctae. Matris Ecclesiae et sacrae hujus congregationis semper submissa esse volo, prout humiliter et devote submitto tanquam fidelis et catholicus christianus..... Quia praevia protestatione quae in omni actu et verbo pro repetita habeatur, et fretus auxilio Dei ac benignitate Illmorum. Dominorum, duo principaliter, ad finem intentum facilius consequendi, breviter pertingam. Utrum circa modum procedendi tam de jure quam de facto in quaestione occurrenti: «Utrum doctrina Raymundi fuerit unquam re vera a Sede Apostolica damnata. Alterum vero de praecipuis rationibus et fundamentis quae pro astruenda negativa deduci possunt. Quantum ad primum exploratissimum quod si secundum omnes

regulas juris agendum esset, pars illa quae asserit doctrinam R. olim a Gregorio XI damnatam fuisse et propterea hodie in novo judicio apponendam esse: deberet in primis et ante omnia deducere authenticam et fide dignam damnationem istam quam allegat, et hoc tribus potissimum de causis. 1.ª quia sumus in quesitione facti non autem juris..... unde ei incumbendum onus probandi qui asserit aliquid factum, non autem ei qui negat, et ratio est quia facta non presumuntur nisi probentur..... 2.ª quia sumus in genere prohibitorum quo casu ille qui objicit aliquid mali aut illiciti ab aliis gestum, debet illud probare ad nos..... et ratio est quia nemo praesumitur malus nisi probetur..... 3.ª causa est quia quando quis allegat aliquid factum pro fundamento alicujus alterius particularis effectus quem inde contendit, ut est in hoc casu, in quo R. P. Magister Sacri Palatii allegat pretensam damnationem Gregorii ad effectum ut R. ponatur in novo Indice, tunc ille tenetur probare fundamentum suae intentionis.....

»Et ad hoc existimo quod e contrario non possit responderi nisi uno de duobus modis: 1.º quod Illmi. Dni. mei non tenent servare regulas juris et ad hoç non habeo quid replicem nisi quod dicitur in lege digna non contrariae legi; 2.º posset forte responderi..... quod etiam de jure: quando quis est in possessione alicujus facti non tenet illud probare, et R. P. Magister Sacri Palatii pretendit se esse in possessione prohibitionis doctrinae Raymundi, et consequenter non teneri ad aliquid probandum, etiam secundum juris regulas. Verumtamen ista responsio non subsistit, quia ultimus status est semper inspiciendus, et secundum ultimum statutum R. P. Magister non est in tali possessione. Esto enim quod tempore felicis memoriae Pauli Papae IV, propter Indicem tunc publicatum in quo aderat Raymundus, potuisset forte pretendere talis possessionis seu quasi prohibitionis: ea tamen cessavit post publicationem Concil. Tridentini cujus decreto dictus inde Pauli IV fuit reformatus et potius ipsa doctrina Raymundi per editionem ultimi indicis in quo Raymundus non reperitur, fuit constituta in possessione non prohibitionis, in qua sine dubio deberet manteneri. Nec potest pretendi e contr. praemissa possessio ex nova impressione *Directorii*, quoniam cum dictus liber sit opus auctoris particularis neque habeat ex se plus auctoritatis quam quilibet alius liber a quocumque Catholico auctore compositus et de licentia Superiorum impressus, non debet haberi in consideratione quoad inducendum novum statum prohibitionis. Sed ponamus, Illmi. Dni. mei, omissis apicibus juris, velint in hoc negocio magis de facto, rationabiliter tamen, quam de rigorae juris procedere. Optima quidem ratione suadetur ut in primis deliberent circa novum judicem quem prae manibus habent, utrum ex anterioribus sequi velint vel Indicem Pauli IV vel Indicem Pii IV, et videtur quod licet par fuerit utriusque auctoritas, posterior debet praevalere..... praesertim cum illa ultima deliberatio facta a Rmis. Deputatis Sacri Concilii ut Raymundus non poneretur inter prohibitos, fuerit facta cum matura deliberatione et causae cognitione, ut dicitur constare inter acta secreta Concil. Trident. die prima Sept. 1563 et ad majorem abundantiam bonum esset ut Illmi. Dni. mei mandarent perquiri dicta acta quibus visis possent absque alia disputatione resolvere sane partem, videlicet quod Ray. pro nunc non ponatur in Indice noviter publicando sed manteneatur in statu non prohibitionis, in quo remansit per Indicem Pii IV et decreto DD. Deputatorum a Sacro Concilio, et

ita procedi humiliter supplico. Transeo nunc ad alterum punctum ex duobus per me a principio propositis de praecipuis fundamentis quae habeo ad probandam negativam prohibitionis, et quia hoc fieri nequit absque aliqua nota auctoris *Directorii*, libenter hanc partem totam silentio praetermisissem, nisi me cogeret auctoritas et imperium Dominorum, quorum jussis ut aliqua saltem ex parte in isto primo ingressu satisfaciam, aliqua fundamenta hujus partis recensebo, salva semper pace et reverentia R. P. F. Nicolai Aymerici et ejus fautorum, tanquam patribus et Dominis meis, quantum veritas ipsa patietur deferre, teneor et cupio. Tres mihi opponuntur Bullae Gregorii XI: prima data apud Pontem. Sorgiae nonis Junii anno 2.º, quae incipit *Nuper dilecto*, et dicitur extracta ex 2.º volumine registrorum Greg. XI anni 2.º, fol. 131. 2.ª data apud Villam Novam tertio Kalendas Octobris, anno 4.º, quae incipit *Ad audientiam* et dicitur extracta ex registro anni 4.º ejusdem Gregorii, fol. 201. 3.ª vero data Avinione octavo Kal. Febr., anno 6.º, quae incipit *Conservationi puritatis*, et ista non dicitur unde sit extracta neque ubi aut a quo sub coelo fuerit unquam visa in forma authentica, quare nec meret Bullae nomen sed tantum simplicis cartafolii. Ex tribus igitur praemissis Bullis, duas priores admitto cum omni reverentia tanquam a Smo. Rom. Pont. emanatas, et eodem prorsus modo admitterem tertiam quantuncumque lederet partem meam, si de eo aliquo modo authentico constaret aut unquam constitisset, sed re vera nunquam reperta fuit nisi in simplici copia inter scripta Aymerici, et deinde cum dictis scriptis excussa, ut dicitur, Barchinone per Reverendos PP. Dominicanos anno 1503. Et ista tertia est sola quae ad rem pertineat, nam duae priores licet faciant mentionem de libris R. nihil disponunt nec decernunt, sed sunt simpliciter commissariae, ut ex earum tenore facile apparet, et potius faciunt in favorem hujus partis ut ex pluribus argumentis, si opus erit, demonstrabo, quae nunc brevitatis causa pratermitto. Reducitur itaque tota difficultas ad tertiam pretensam Bullam, et ad hanc sit prima responsio quod non est authentica nec meret nomen Bullae, quia caret omnibus et singulis circunstantis requisitis ad probandam auctoritatem *extravagantium*, quas collegit Reverendus P. D. Franciscus Pegna in sua disputatione de auctoritate extravagantium in 2.ª parte sub tit. *Quomodo probetur extravagantium auctoritas*. Unde non possum non mirari quod hujusmodi Bullam, cui omnia requisita ab eomet prescripta deficiebant, retulerit inter alias litteras apostolicas officio Smae. Inquisitionis concessas, de quarum robore et auctoritate a nemine dubitabatur. 2.ª responsio sit quod centum annis et amplius antequam prima vice imprimeretur directorium, vivente adhuc Eymerico, 20 pene annis post obitum Greg. XI, adfuit rumor in partibus Cathaloniae de copia dictae pretensae Bullae posita ab Eymerico inter sua scripta, et cum primum id pervenit ad notitiam consanguineorum et amicorum R. Lulli, habuerunt recursum Avinione ubi tunc manebat Sedes Apostolica, et obtinuerunt conmiti causam pretensae surreptionis contra dictum Nicolaum Eymericum, quae dicitur fuisse conmissa bonae memoriae Leonardo tituli Sti. Sixti presbyt. Cardinali, coram quo postquam ad aliquos actus cifra tamen causae conclusione fuerat processum. Tandem Domini anno 1395 producta copia dictae pretensae Bullae, fuit petitum et obtentum ut investigarentur registra Gregorii Papae XI ad efectum collationandi et transsumptandi dictam Bullam,

quae fuerunt de mandato apostolico perquisita, et fuit facta fides a tribus registrorum custobibus qualiter talis Bulla non aderat. 3.ª responsio est quod postea, de anno 1419 cum de novo suscitaretur rumor contra doctrinam Raymundi, occasione eorundem scriptorum Eymerici, dicitur novo etiam pro parte consanguineorum dicti Ray. fuit recursum ad bonae memoriae Card. Alamannum tituli S. Eusebii Sedis Apostolicae Legatum in Regnis Aragonum, Valentiae, Navarae et Maioricarum..... surreptionis ac falsitatis dictae Bullae Bernardo Episcopo civitatis Castelli, a quo tandem causa cognita et servatis servandis fuit lata sententia auctoritate apostolica anno 2.° felicis memoriae Martini V, revocatoria attentatorum contra dictam doctrinam vigore dictae Bullae et ipsam doctrinam catholicam in pristinum statum reducentem..... 4.ª responsio est cum iterum ocassione eorundem scriptorum Aymerici fuisset positus Raymundus tempore felicis memoriae Pauli IV in Indice prohibitorum tunc confecto, etiam consanguinei dicti R. ex Regno Cathaloniae recurrerunt ad Sacrum Concilium; et visis et examinatis praedictis decreverunt ut de dicto Indice tolleretur, prout effectum fuit, et hujusmodi decretum, ut dixi, reperietur inter acta decreta dicti Concilii die primum Sept. 1563.

»In cujus veritatis confirmationem, prater supradicta, adsunt multae conjecturae contra eandem pretensam Bullam, quas nunc brevitatis causa non refero sed referam si opus est, quia sunt magni momenti: modo enim meum institutum in hac 1.ª informatione non fuit omnia unico contextu recensere, sed Illmis. Dnis. meis in primis obedire.

»Sed ne forte mihi objiciatur illud dictum antiquum: bene *loquitur, si probaret*, dico quod ex omnibus istis quae praeposui et pluribus aliis magni momenti ad rem facientibus, constat ex authentica in forma, et aliqua reperiuntur hodie Romae penes R. P. Commissorium S. Officii inter scripturas oblatas Doctori Dimae quando fuit carceratus, quae si Illmis. Dnis. placeret ut recognoscerentur, et ea quae non tangunt fidem et huic negotio prodesse possunt mihi restituerentur sub quacumque cautione aut conditione, valde consuleretur detectioni desideratae veritatis.—*Jo. Arceus de Herrera, Advocatus*» [1].

CAPÍTULO VI

I.—«Quodlibeto» de Pedro de Osma sobre la confesion auricular y las indulgencias [2]

«Art. 1.°—Quaesitum est utrum Ecclesiae praepositi directe possint remittere vel indulgere alicui vivo penam purgatorii, vel eum absolvere a poena purgatorii residua post Sacramentum poenitentiae, dicendo *ego te absolvo* a poena purgatorii in toto vel in parte, ad quod dictum est quod non.

1 El sobre dice: *Illmo. et Revmo. Card. Borromeo pro Raymundo Lull.* Está en el códice *K*-71 sup. de la Ambrosiana de Milán.

2 Manuscrito de la Biblioteca Vaticana.

»2.°—Quia hujusmodi poenam non possunt alicui injungere sicut nec taxare, ergo nec ab illa absolvere possunt.

»3.°—Quia hujusmodi poena pro reliquiis peccati debetur qui non nisi plenitudine voluntatis deletur, sicut et peccatum veniale, pro quo sicut et pro illis debetur poena temporalis.

»4.°—Sicut enim contritione deletur peccatum, ita et peccati sequentia, scil. poena.

»5.°—Non legitur quod aliquis qui esset alicujus auctoritatis dixerit non ob aliud nisi quare quantum ad hujusmodi poenas Ecclesiae praepositi super peccatores jurisdictionem habeant, quod et Thomas expresse concessit. Unde est quod sola contritione remittantur peccata ut antiquitas dixerit, non in ordine ad claves.

»6.°—Et quia confessio de peccatis in spetie fit de ratione praecepti non sacramenti, quare qui directe potest remittere peccatum, directe potest remittere sequentiam peccati, scilicet poenam, sed de hoc alias.

»7.°—Possunt tamen Ecclesiae praepositi indirecte remittere alicui poenam purgatorii, vel dando illi de meritis Christi, unde solvat (quod est posse pro illo solvere, non illum absolvere) ut dicunt Thos. (Thomas?), Pe. (Petrus?), Ri. (Ricardus?) et Bonaventura, vel indulgere ei directe poenitentias sibi injunctas.

»8.°—Consequenter et indirecte remittuntur illi tantum de poena purgatorii quantum remitti debebat per injunctas poenitentias, pro ut aliorum fert opinio, sicut et de commutatione voti dici consuevit, quod non sit minoris meriti secundum quam primum, sed quare incertum est quantum esset remittendum per illas poenitentias. Est etiam incertum quantum remittitur per indulgentias quae illis subrogantur. Et ideo quantum ad poenam futuri saeculi magis habent rationem sufragii quam indulgentiae, sicut enim suffragia, ita et ipsae incertum est quantum prosint.

»9.°—Prima opinio favorabilior est, sed secunda est rationabilior, fundatur enim illa in imaginatione, haec in veritate juris..... [1] et in dictis doctoris Hosti et Bernardi in cap. IX. autem, et quare vis. Non ita plane Innocentii in eodem c. IX. autem, et Joan. in cap. cum ex eo; convenit etiam cum libris indulgentiarum in quibus fit mentio de poenis injunctis, praecipue in antiquis.

»10.—Et praeterea fundamentum primae opinionis est valde dubium quod praepositi Ecclesiae non magis videntur habere jurisdictionem in meritis Christ distribuendis quam in poena remittenda, imo magis videtur habere jurisdictionem in poena remittenda, propter illud: quos absolveris super terram absoluti sunt in coelo (Mathei, 16).

»11.—Item secundum opinionem aliquorum, cujus etiam opinionis videtur fuisse Hieronimus, cum aliquis dat alicui de meritis propriis vel alterius, non minus prosunt aliis quam illi cui dat. Et ita secundum hoc indulgentia facta alicui de meritis Christi non minus proderit illis quam illi.

»12.—Item videtur hoc contra previllegium Petri quod modo mere layco posset alicui absolvere, solvendo pro illo de meritis suis.

»13.—Item ut dicit Alexander Tertius (in cap. quod autem) Ecclesiae prae-

1 Cita varios capítulos.

positi per indulgentias absolvunt ut judices, non ut is qui pro alio absolvit. Et patet etiam quod illi verbo indulgentiarum utuntur verbo absolutionis quod est verbum judicis, non ejus qui pro alio solvit.

»14.—Item acceptare merita alicujus seu acceptare in tanta vel in tanta quantitate ex voluntate Dei dependet, de qua nobis non constat.

»15.—Item quoniam non sacerdotes faciunt indulgentias et tum non videntur habere jurisdictionem in meritis Christi distribuendis sicut nec in sacramentis administrandis.

»16.—Item indulgentiae ad forum contentiosum dicuntur pertinere propter hoc quod absolvunt poenitentem a poenitentia injuncta, ad quam poterat compelli in facie Ecclesiae, et non quoniam aliquis volens vel invitus pro illa solvit.

»17.—Item merita Christi non minus valent ad remissionem peccati dispositive quantum ad remissionem poenae effective, ut patet per illud canonis: in primo momento, pro redemptione animarum suarum, scilicet, a poena effective et a peccato dispositive.

»18.—Item si Ecclesiae praepositi pro arbitrio suo possunt dare alicui de meritis Christi, non erunt multum necessaria suffragia missarum et alia quae quotidie fiunt pro vivis et defunctis, quare quodcumque ita faciunt faciliter poterunt efficere claves. Et sic poterit subito movere peccatorem ad poenitentiam et corda fidelium ad fidem.

»19.—Item videtur dicendum quod propter hoc Ecclesiae praepositi dicuntur indulgere alicui quod indulgent ei poenam in qua illi jurisdictionem habent, ut vult secunda opinio, et non quod solvant pro aliquo circa poenam in qua illi jurisdictionem non habent, ut dicebat prima opinio.

»20.—Et propter eo magis quia non est dubium quod facere indulgentias sit jurisdictionis et est manifestum quod Ecclesiae praepositi jurisdictionem habent in poenis relaxandis. Et ex praemissis valde dubium est an jurisdictionem habeant in meritis Christi distribuendis.

»21.—Et ii qui favent primae opinioni objiciunt contra secundam. Primo quod Ecclesia romana quotidie indulget plenarie et vivis et defunctis poenam futuri saeculi.

»22.—Item videtur esse contra illud previllegium Petri *quos absolveris super terram, absoluti sunt in coelo* [1].

»23.—Item indulgentiae hoc modo magis nocebunt quam proderunt, absolventes a leviori poena et remittentes ad graviorem, scilicet, purgatorii.

»24.—Item cum hodie poenitentiae sint arbitrariae et fere ad nihilum reducte, ad nihilum valebunt hodie indulgentiae.

»25.—Item propter hoc non excusatur praedicatio Ecclesiae a mendacio, praedicantur enim indulgentiae omnino valere ad remissionem poenae purgatorii.

»26.—Item cum illa prima opinio plures habeat fautores, illa debet praedicari, non ista.

»27.—Responsio magistri Petri de Osma ex parte haereticorum ad rationes catholicas fidelium romanorum. Ad haec tenentes secundam opinionem facile respondere possunt. Ad primum quod Ecclesia Romana de poena hujus saeculi facit indulgentias, de poena futuri saeculi suffragia proprie loquendo. Et quia poenitentiae sunt opera quedam poenalia, quoniam omnino indulget poenitentias, et dicitur *plenarie* absolvere a poena; poenas autem futuri saeculi dicitur *plenarie* indulgere, quoniam indulget quantum potest, et tamen nemo nec ipsa scit quantum circa hoc possit. Nec Ecclesia orbis Romae potest hoc declarare. Quia quae pertinent ad fidem non nisi a tota universali Ecclesia possunt interpretari, nisi ab eo qui errare non possit.

1 Él lo cita así; pero es error.

»28.—Circa secundum aliqui dicunt quod Ecclesiae praepositi absolvunt a culpa et ab aliqua parte poenae temporalis, sicut enim per contritionem et confessionem, ita et per absolutionem. Ut illi volunt, remittitur aliquid de poena temporali. Nam et secundum istos, quos clavis ordinis absolvit super terram a culpa absoluti sunt in coelo, id est, apud Domini vel Dei tribunal. Nam secundum hoc modum, clavis ordinis absolvit a culpa, et clavis jurisdictionis a poena residua, quod est magis pro aliquo solvere quam illum absolvere, pro ut illi volunt. Sed hoc non videtur stare quia culpa, ut antiqui et jura et juris doctores dicunt, sola contritione remittitur. Item quia sic poterunt omnino absolvere a poena temporali, cum sint quasi effectus et sequentia peccati. Item quoniam sic dicere est ponere totam Ecclesiam orientalem in periculo. Item poena temporalis pro reliquiis peccati debetur quae plenitudine voluntatis deletur, non absolutione.

»29.—Et ideo ne claves supervacuae sint, dicendum quia quos praepositi Ecclesiae absolverint super terram a poenis injunctis vel ab excomunicatione lata a jure vel ab homine vel etiam ex opere peccati, absoluti sunt in coelo, id est, apud Dei tribunal, ut jam libere possint comunicare vel celebrare, sine hoc quod apud Deum novam condempnationem adquirant, pro ut videtur sensisse Leo papa inquiens: Christus hanc praepositis Ecclesiae tradidit potestatem ut confitentibus, poenitentiae satisfactionem darent, et cordem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum per januam reconciliationis admitterent. Itaque absoluti in terra dicentur absoluti in coelo, id est, *apud Deum*, ut doctissimi viri intelligunt, non *a poena coeli*, ut alii male sentiunt, quia in coelo non est aliquis locus poenarum.

»30.—Nihilominus sacramentum poenitentiae sacramentum novae legis est. Et quantum ad institutionem et ritus et effectum reconciliationis Ecclesiae est sacramentum, quantum autem ad collationem gratiae sacramentum naturale est, non alicujus institutionis veteris vel novi Testamenti.

»31.—Ad tertium dicunt quod indulgens poenitentias injunctas non remitit ad poenam purgatorii, quia quantum de hac debeat dimitti per hujusmodi poenitentias, tantum remittit per indulgentias de poena purgatorii. El praeterea si aliquis teneret quod indulgentiae valent solummodo ad remissionem poenitentiae, non sequitur ratione contra eum, quoniam per hoc quod alicui indulgentur poenitentiae, non praecluditur ei via redimendi peccata sua per injunctam poenitentiam vel per alia quaecumque opera poenalia.

»32.—Ad quartum dicunt quod poenitentiae hodie sunt arbitrariae, non quia hodie sint minus graves, sed quia confessores hodie possunt injungere poenitentiam minorem, equalem et graviorem quam sit taxata in canone, quod alias non poterant facere. Et si forte non sint alicui poenitentiae injunctae, valebunt ei indulgentiae ad meritum vitae et remissionem poenae secundum majorem et minorem gradum devotionis. Huic etiam accedit ali-

quid meriti ex auctoritate clavium, sed quantum illud sit, incertum est. Aliqui tamen dicunt quod appellatione poenitentiae injunctae sunt etiam jungenda. Ut cum dicitur «remitto tibi quadraginta dies de poenitentiis injunctis», sensus sit «tantum minus patieris in purgatorio quantum si hic egisses quadraginta dies de poenitentiis, sed hoc non videtur stare, quoniam jura expresse dicunt», de poenitentiis injunctis, quod si de injungendis intelligere vellent, illud exprimerent, juxta regulas quae traduntur in cap. ad audientiam de decimis. Item poenitentia injungenda non dicit aliquod vinculum in facie Ecclesiae, quoniam ad illam agendam non potest aliquis compelli, nec quoque ad Dominum, quia si talem poenitentiam non agat, non propter hoc incurrit novam condempnationem: per remissiones autem quae fiunt per indulgentias, tollitur aliquod vinculum quo aliquis ligatus est quoque ad Dominum et ad Ecclesiam, ut probatur in cap. IX. autem, ergo indulgentiae intelligendae sunt, ut jacent, de poenis injunctis, non de injungendis.

»33.—Ad quintum dicunt illi quod talis praedicatio non fit de mandato Ecclesiae, Ecclesia enim in suis litteris dicit vel de poenitentiis injunctis vel omnino de remissione omnium peccatorum, per quae verba datur intelligi quod poena peccatorum hujus saeculi remittit omnino scil. poenitentias injunctas, poenam autem futuri saeculi in quantum potest; facere enim indulgentias, clavis jurisdictionis est, non ordinis. Potestas vero jurisdictionis super homines quod ad poenam hujus saeculi, est, non futuri, illam enim possunt imponere et indulgere, non istam, si potestate dictum sit; quo ad poenam enim purgatorii oratores et intercessores sunt, non judices, et intelligo semper de poena residua post sacramentum poenitentiae.

»34.—Ad sextum dicunt quod deberet praedicari opinio verior, non favorabilior, et tum sive illa sive haec praedicari debet ut opinio, non ut fides, quo usque ab universali Ecclesia declaretur, quod tum male observatur, praedicatur enim illa ut fides non ut opinio, quod dolendum est.

»35.—Ad illud quod dicit: pro ex praedicatis potest haberi de valore indulgentiarum, duo dici possunt, unum certum, aliud pie creditam. Certum est quod per indulgentias relaxantur poenitentiae injunctae, quia hoc expresse dicunt jura. Pie creditum est quod tantum relaxatur de poena purgatorii per indulgentias quantum per injunctas poenitentias quibus indulgentiae subrogantur [1].

»Alia quaecumque quae de valore indulgentiarum dicuntur, valde dubia sunt.

»Propterea ut supra dicebatur, Hostiensis et post eum Bernardus in capitulo IX autem dicebat: de valore indulgentiarum vetus querela est et adhuc dubia» [2].

1 Es una misma proposicion con las dos siguientes.

2 Faltan algunas hojas al códice.

El refutador Juan Lopez Salmantino llama *valdense* á Pedro de Osma. Del libro *De confessione* cita estos trozos: «Sed quod dictum est de reconciliatione mortalium per confessionem peccati et absolutionem sacerdotis, locum habet in Ecclesia Latinorum non Graecorum..... Patet quod confessio de peccatis in spetie fuerit ex aliquo statuto universalis Ecclesiae, non ex jure divino..... Nec propter hoc quod confessio de peccatis in spetie est pars sacramenti poenitentiae, sequitur quod fuerit a Christo instituta..... Omnia sacramenta non fuerunt a Christo instituta quantum ad omnia particularia, et praeterea non omnes concedunt omnia sacramenta fuisse a Christo inmediate constituta.»

NOTA FINAL

Éstos son los apéndices que me ha parecido conveniente insertar en este primer tomo. Habia pensado añadir algunos más, y áun me refiero á ellos y los anuncio en el texto; pero el excesivo volúmen que la obra va tomando, me ha obligado á suprimir los ménos importantes, sobre todo si estaban ya impresos en colecciones asequibles. Lo que siento de todas veras es no tener espacio para incluir el curioso y disparatado libro de mágia y filosofía del falso *Virgilio Cordobés*, que, aunque publicado por Heine en su *Bibliotheca Anecdotorum*, apenas es conocido ni ha circulado en España. No pierdo la esperanza de incluirle en uno de los volúmenes siguientes, si aciertan á salir ménos abultados que el presente.

ERRATAS Y ADICIONES

Página 57, línea 18. Suprímanse las palabras *cobrador de tributos*.
Página 69, línea 19. Dice *Liborio*. Léase *Liberio*.
Página 70, línea 32. Dice *Constancio*. Léase *Constantino*.
Página 77, línea 10. Dice *Constantino*. Léase *Constancio*.
Página 131, línea 29. Dice ελαιου. Léase ελαιον.
Página 217, línea última. El título exacto de la obra de Helfferich es *Geschichte des Westhgotischen Arianismus*, Berlin 1860.
En la misma página, línea antepenúltima, dice *último*; léase *altísimo*.
Página 222, línea 19. Dice *del*. Léase *al*.
Página 417, línea 28. Dice *viables*. Léase *visibles*.
Página 574, línea 4. Dice *sicarios*. Léase *sueños*.

DICTÁMEN

DEL CENSOR ECLESIÁSTICO

VICARÍA ECLESIÁSTICA DE MADRID Y SU PARTIDO

Excmo. Sr.

Cumpliendo con el encargo que V. E. tuvo á bien conferirme de revisar la obra escrita por el Dr. D. Marcelino Menendez Pelayo, titulada HISTORIA DE LOS HETERODOXOS ESPAÑOLES, he visto detenidamente, y pliego por pliego, el contenido del tomo primero de dicha obra, no poco voluminoso, pues consta de más de 800 páginas, y tengo la satisfaccion de manifestar á V. E., que no solamente no he hallado en él cosa alguna contra el dogma y la sana moral, ni contra la disciplina esencial de la Iglesia, sino, antes al contrario, mucho que admirar y aplaudir. Porque de admirar es que en la escasa edad del autor, y no habiendo hecho estudios especiales sobre la sagrada teología y otros ramos de las ciencias eclesiásticas, haya podido no sólo adquirir tan vastos conocimientos, clasificarlos y depurarlos, sino tambien proceder con acierto y aplomo en materias tan difíciles, en que hasta la tecnología ofrece á veces no pocas escabrosidades y peligrosos escollos en que pueden tropezar los poco prácticos en ellas. Apenas salido de la adolescencia el Sr. Menendez, ha logrado allegar un caudal de conocimientos especiales en materia de herejías y otros errores, que pudieran envidiarle áun los hombres provectos en edad y de prolijos é incesantes estudios. Viajes al extranjero, visitas á las Bibliotecas de España, Francia é Italia, y en ésta á la del Vaticano y otras de Roma, le han permitido hacer importantes descubrimientos de cosas que se habian escapado á la diligencia é investigaciones de bibliófilos muy eruditos y diligentes, tales como el mismo D. Nicolás Antonio, que residiendo en Roma, y dotado de gran perspicacia, no vió en la Biblioteca Vaticana cosas relativas á nuestro Arnaldo de Vilanova, que ha encontrado, por fortuna suya y nuestra, el Sr. Menendez Pelayo. Así, que su libro no es de esos que suelen escribirse hoy dia, y los inteligentes califican de *literatura de segunda* y áun de *tercera mano*, refiriéndose á lo que otros han dicho; haciendo obras que se califican de bonitas, con sólo espigar en campo ajeno; extractando lo que otros recogieron á duras penas, á fuerza de gastos, investigaciones, estudios y diligencia. Esto no es decir que todo el contenido de dicho libro sea enteramente nuevo; pues en materia tan vasta no es posible que todo sea propio, ni satisfaria tampoco el autor á las exigencias del asunto si omitiera las noticias suministradas por otros, aprovechándolas por ciertas ó rebatiéndolas por dudosas ó inexactas. Si lo dicho hasta aquí es para admirar, no es ménos de aplaudir en otro concepto la obra del Sr. Menendez Pelayo, bajo el punto de vista que se acaba de indicar; á saber, el conocimiento de la literatura antigua y moderna, en lo que se refiere al asunto de su libro. En este concepto, sus estudios se hallan á la altura de conocer lo que sobre ello escribieron los antiguos ó publican los modernos y contemporáneos, tanto católicos como disidentes. Y si es gran mérito el haberlos leido en gran número, es todavía mayor saber juzgarlos y apreciarlos con recto criterio bajo el punto de vista del más acendrado Catolicismo. El autor no se contenta en este primer tomo con recorrer detenidamente toda la série de los errores, ora graves y trascendentales, ora ménos importantes, y áun los problemáticos y controvertibles, desde la triste caida de los libeláticos Marcial y Basílides, primeros renegados españoles, cuyos nombres ha conservado la historia; y luego los de Prisciliano y sus numerosos partidarios, hasta Pedro de Osma inclusive, recorriendo detenidamente ese largo período de quince siglos, deteniéndose especialmente en las no ménos funestas aberraciones heréticas de Félix y Elipando y los adopcionistas, del mozárabe Hostegesis y antropomorfitas, de los albigenses españoles, y del ya citado Arnaldo de Vilanova, sino que desciende al terreno de las supersticiones mágicas, presentando tambien sobre esta materia otro cúmulo de noticias tan peregrinas como curiosas. El conjunto del libro viene á formar una especie de historia especial de la doctrina eclesiástica de España, antitéticamente considerada, estudiando como en las enfermedades la salud, en los extravíos los aciertos, y en la inmoralidad las virtudes contrarias y su necesidad; á la manera que los espartanos, para hacer sóbrios á los jóvenes, les presentaban un ilota beodo. Destácanse en su cuadro las figuras bañadas de luz, por la contraposicion de las sombras, cumpliéndose en éste y otros casos análogos el axioma escolástico: *Opposita juxta se posita magis elucescunt.* Los errores que han surgido en esta tierra clásica del Catolicismo se presentan en este libro como las nubes tormentosas y pasajeras del estío, que huyen azotadas por las brisas y flechadas por los rayos de un sol brillante, sin dejar rastro de su paso, y antes bien, la atmósfera más pura y despejada. En ella pueden aprender los que hoy dia renuevan añejos y decrépitos errores con formas caprichosas, y al parecer nuevas, respecto de algunos, que pronto los barrerá el viento de la verdad, como los disipó entonces. Suplico á V. E. me dispense, si en vez de ceñirme á la mera censura del libro, reducida á decir que nada contiene contra el dogma y la moral, me he extralimitado algun tanto, pasando á la censura crítica literaria, como solian hacer á veces los censores en los dos siglos últimos, segun vemos por las que estampaban al frente de algunos libros importantes. Las ocasiones de estas extralimitaciones, por desgracia, no son frecuentes. ¡Ojalá lo fueran más! En otro caso, tenga V. E. por no dicho todo lo que pareciere impertinente, y reducido el informe á la primera cláusula.—Dios guarde á V. E. muchos años.—Madrid, 15 de Febrero de 1880.—DR. VICENTE DE LA FUENTE.—Hay una rúbrica.—Es copia.—*J. Moreno.*

NOS EL DR. D. JULIAN DE PANDO Y LOPEZ,

PRESBÍTERO, CABALLERO GRAN CRUZ DE LA REAL ÓRDEN AMERICANA DE ISABEL LA CATÓLICA, VISITADOR Y VICARIO JUEZ ECLESIÁSTICO DE ESTA MUY HERÓICA VILLA DE MADRID Y SU PARTIDO, ETC.

Por la presente, y por lo que á Nos toca, concedemos nuestra licencia para que pueda imprimirse y publicarse el tomo primero de la HISTORIA DE LOS HETERODOXOS ESPAÑOLES, *escrita por el Dr. D. Marcelino Menendez Pelayo, mediante que de nuestra órden ha sido examinada, y no contiene, segun la censura, cosa alguna contraria al dogma católico y sana moral.*

Madrid, diez y seis de Febrero de mil ochocientos ochenta.

DR. PANDO.

Por mandado de S. E. I.,

LICENCIADO JUAN MORENO GONZALEZ.

ÍNDICE DEL TOMO PRIMERO

DISCURSO PRELIMINAR.. 7

LIBRO PRIMERO

CAPÍTULO PRIMERO

CUADRO GENERAL DE LA VIDA RELIGIOSA EN LA PENÍNSULA ANTES DE PRISCILIANO. 41

Preliminares.—I. Propagacion del Cristianismo.—II. Primeros heterodoxos: apóstatas libeláticos: Basilides y Marcial.—III. Errores respecto á la Encarnacion del Verbo.—IV. Concilio de Iliberis.—V. Vindicacion de Osio, Potamio y Florencio.—VI. Cisma de los Donatistas: Lucila.—VII. Cisma de los Luciferianos: Vincencio.

CAPÍTULO II

SIGLOS IV Y V (CONTINUACION DE LA ESPAÑA ROMANA).. . . 82

I. *Gnosticismo.*—II. Los Agapetas *(Marco, Elpidio, Agape).*—III. *Prisciliano* y sus secuaces.—IV. El Priscilianismo despues de Prisciliano.—V. Literatura Priscilianista.—VI. Exposicion del Priscilianismo: su importancia en la historia de las herejías y en la de la ciencia española.—VII. Reaccion antipriscilianista: los *Ithacianos.*—VIII. El *Origenismo (Avitos).*—IX. De la polémica teológica en la España romana: Prudencio, Orosio, etc., refutan á diversos herejes de su tiempo.

CAPÍTULO III

HEREJÍAS DE LA ÉPOCA VISIGODA. 163

I. El Arrianismo entre los Vándalos: persecuciones.—II. Atisbos de Nestorianismo. Carta de Vital y Constancio.—III. El Maniqueismo en Galicia y Extremadura. Pacencio.—IV. Reliquias de Priscilianismo. Cartas de Montano y Vigilio.—V. El Arrianismo entre los Suevos. Su conversion por San Martin Dumiense (560).—VI. El Arrianismo entre los Visigodos hasta Leovigildo.—VII. El Arrianismo en tiempo de Leovigildo. Postrera lucha.—VIII. Escritos apócrifos. Materialismo de un Obispo.—IX. Abjuran los Visigodos el Arrianismo. Tercer Concilio Toledano. Tentativas heterodoxas y reaccion de Witerico.—X. Herejía de los Acéfalos.—XI. Los Concilios de Toledo en sus relaciones con la Santa Sede.—XII. De la polémica teológica en la España visigoda.—XIII. Política heterodoxa de Witiza. Fin del imperio visigodo.